

Цвинглијанство у Англиканској Реформацији

Опште неспокојство и све јаче антиклерикално расположење, које је преовладало и дало главни тон сесији енглеског парламента¹ која је почела 3. новембра 1529 г., завршени су 1534 г. једном серијом законодавних аката, којима се потпуно

¹ A. F. Pollard, Thomas Cranmer («Heroes of the Reformation»), p. 28; R. W. Dixon, Hist. of the Church of England, vol. I, p. 1.

укида папска јурисдикција у Енглеској. Многи и разни утицаји су се и дотле и у томе међувремену осећали у црквеном и политичком животу Енглеске, али се дотадашњим, више личним и тајним утицајима и везама са верском револуцијом на европском континенту, већ идуће године придружила званична енглеска иницијатива са највиших места. Руководен поглавито политичким циљевима и тадашњим међународним положајем Енглеске, Хенрих VIII је, на основу одлуке Тајног Савета од 2. децембра 1535 г., позвао немачке протестантске кнежеве „на споразум са енглеском црквом у погледу учења¹«. То је у овом црквено-револуционарном добу, бар привидно, значило енглеску оријентацију приближавања немцима и сарадње са лутеранством у циљу давања што успешнијег отпора контра-реформаторском Риму. Од тога датума је настала епоха лутеранског утицаја на енглеску реформацију, која се историјски завршила тек 1553 године. Но ма колико енглеско пактирање са немачким лутеранизмом било у XVI веку диктирано разлозима политичке тактике и опортунитета, и мада лутерански протестантизам никад није био допуштен у Енглеској, ипак је неоспорно да је он у извесним моментима и у различитим облицима извршио значајан утицај на англиканску реформацију, оставивши трагове који се не могу порицати².

Други континентални протестански утицај, који се у Енглеској осетио још за време трајања лутеранског утицаја, био је цвинглијански. Разликујући се донекле од лутеранског утицаја по форми у којој је вршен, он по својим последицама није мање значајан. Пре него што је се дотакао англиканских формулара вере, он се у Енглеској пројавио у разним иконоборским покретима и изгредима, који су демолирали многе цркве и у рушевинама сахранили добар део средњевековне црквене уметности. Истина, видимо да су иконоборске идеје биле распрострањене у Енглеској много пре него што је учињен ма какав покушај реформе црквеног учења. Књига *Mal*

¹ John Strype, *Ecclesiastical Memorials*, Oxford, 1826 vol. I, pt. I, p. 230—236; vol. I, pt. II. app. № LXIII, LXIII, LXVIII и vol. I, pt. I, p. 347.

² О историјским моментима, природи условима узајамних односа лутеранства и англиканства у XVI веку, као и о изворима и новијој литератури о томе, — види моју историјску расправу (докторску дисертацију) *Η των Λουθηρανών Επίδρασις επί της εν Αγγλία Μεταρρυθμίσεως*; Αθηναί, 1924.

Dogmata (коју је Доњи Дом предао Горњем Дому Конвокације, која се састала 1536 г. у циљу васпостављања верског јединства) садржи жалбу на савремена мишљења : »да иконе и ликове (*images*), како распећа тако и других светитеља, треба избацити из цркве, и да се реликвијама светаца нипошто не треба клањати ; да је противно Божјој заповести што се хришћани клањају и одају поштовање Спаситељевом лику¹«. Но ова мишљења нису ни по чему енглеског порекла, већ се морају сматрати за прокријумчарене продукте протестантског дела иностранства. Уношење и ширење иконоборских тенденција у Енглеску може се објаснити оним многобројним и разноврсним везама, које су присталице црквене реформе у Енглеској марљиво одржавале са својим протестантским пријатељима и једномишљеницима на континенту. Такве везе су стално постојале чак и у она времена када је сваки облик и огранак тек покренуте континенталне реформације сматран и третиран у Енглеској истовремено и као јерес и као велеиздаја². Рушење и пљачкање манастира, њихових реликвија, икона и ликова, извршено је под заштитом врховног поглавара Цркве (краља Хенриха VIII) и његовог генералног викара (Кромвела), који су се у томе руководили чисто материјалним мотивима, немајући при томе никакве везе са Цвинглијевим учењем у томе погледу.

Стварни цвинглијански утицај на иконоборске покрете у Енглеској први пут се примећује тек 1547. године, по ступању Едварда VI на енглески престо. Ови покрети нису у почетку били последице закона или наредба, већ само приватне иницијативе. Личне склоности архиепископа кантербериског Кранмера (1489—1556) постале су јасне у овом погледу тек после његове проповеди приликом крунисања новог краља, кога је том приликом опомињао да се, као »његов претходник« *Осија*, постара да се »Бог истински поштује, идолопоклонство уништи, тиранија римског епископа прогна (из земље), а иконе укину. Ова дела су знаци другог *Осије*, који је у своје дане роформисао

¹ D. Wilkins, *Concilia Magnae Britanniae*, 1737, vol. III, p. 805.

² Види прву прокламацију Хенриха VIII (1529 г.) противу јеретика и јеретичких књига, као и другу (1530). — Wilkins, *op. cit.* vol. III, pp. 736, 737, 740.

цркву Божју¹. Кранмер и његова партија били су за потпуно укидање икона и кипова².

Ова тенденција је постојала у народу па чак и у редовима свештенства пре него што ју је Кранмер објавио. Протестантске пароле су већ у велико циркулисале у народним масама. Они који су ревновали за што коренитијом и потпунијом реформом Цркве били су нестрпљиви и почели су радити у томе правцу по своме личном схватању и по својој иницијативи. Свештеници и татори цркве Св. Мартина у Лондону (Ironmonger Lane), избацили су из своје цркве (1547 г.) све иконе и ликове, избрисали фреске и на зидовима исписали многе текстове из Св. Писма, а на месту где је било распеће ставили су краљевски грб са унаоколо исписаним библијским текстовима. Јавност је на ту њихову прерану иконоборску ревност одговорило општим негодовањем. На жалбу епархијског епископа и лондонског Лорда Мера предузета је истрага по овој ствари, али су ревнитељи иконоборства избегли казну дајући лажно тумачење својим поступцима и обећавши најпунију покорност црквеним законима и властима³.

Следећег Великог Поста, епископ Св. Давида, Барло, и Др. Ридлеј (један од капелана архиепископа Кранмера) су, опет у Лондону (St. Paul's Cross), проповедали противу икона (images) и неких обреда. Овај нови покушај и покрет је био ширих размера. Он је успео да усталаса целу Енглеску⁴. У то време је и Кранмеров комесар Глазијер пред државним судом осуђивао Велики Пост.⁵ Вероватно је да је баш тада и Др. Ридлеј написао своју расправу о иконама⁶, упућену Едварду VI, у којој је излагао чисто Цвинглијанске погледе⁷. Ту је употребу

¹ Crammer's Works (Parker Soc. ed.) p. 127.

² Gilbert Burnet, History of the English Reformation, London 1893, II, p. 46.

³ Види Burnet, op. cit., vol. II. p. 44 (Pocock's ed.).

⁴ ibid. vol. II. p. 48.

⁵ Dixon, op. cit., vol. II. p. 417.

⁶ Works of Biskop Ridley (Parker Society ed.) p. 83. и даље.

⁷ У погледу икона Цвинглијево становиште је најјасније изражено у следећим његовим речима: »... Ceterum luce clarius cernitur omnes eas, quas nos templis nostris intulimus, imagines idolatriae et falsae religionis occasionem praebuisse. Tollendae ergo sunt in universum ubicunque locorum fuerint, vel

икона и ликова називао идолопоклонством, и видећи у њима »највећу опасност« тражио је да се потпуно укину, без икаквог компромиса или објашњавања њиховог значења и праве употребе, јер је обоје потпуно одрицао. »Ликови у Цркви служе или на корист или на штету«, писао је Ридлеј. »Ако служе на корист и поуку, постоји ли онда нека врста поуке коју Св. Писмо нити учи нити прописује, већ увек забрањује? А ако су они (ликови) штетни, не треба их употребљавати, јер у Цркви Божјој све треба да се чини ради добра«¹.

Ускоро после ових проповеди, руље народа су (у Мају исте године) уништиле иконе и ликове у црквама вароши Портсмута. Часне трпезе су испретуране, очи су вађене и ребра прободана на киповима Христовог распећа².

Врло истакнута црквено-политичка личност овога времена, епископ винчестарски Стефан Гардинер (1493?—1555), био је представник и вођа противника радикалних црквених реформи. Он је био свестан немогућности васпостављања старог стања у Цркви па је и због тога био далеко од неког адвокатисања папске власти у Енглеској, иако су га баш за то често оптуживали његови противници из редова крајњих реформиста³. Гардинер се принципијелно сложио са укидањем иконостаса, кивота и икона, у колико је прављена разлика између злоупотребљених и незлоупотребљених⁴. Но када је видео да разни про-Memorials, I, 498. поведници нападају, а народне руље уништавају иконе и ликове, не правећи никакву разлику међу њима, он је почео давати отпор и једнима и другима. Жалећи се противу проповеди епископа Барлоа и Др. Ридлеја, Гардинер је писао Лорду Протектору: »Његово господство (епископ) Св. Давида хоће широм да отвори врата лудости«. Истовремено је писао Др.

in templis vel in foris, vel in viis publicis, vel etiam domi tuae, si quam cultus illis tribui videamus imo ipsa (idola) sunt a Deo summo coelesti Patre apostasia. »Pastarum in evangelicam doctrinam Isagage« (9 Нов. 1523 г.), — Dr. B. J. Kidd, Documents illustrative of the Continental Reformation, Clarendon Press, Oxford 1911, № 200. Види Theses Bemenses, *ibid.* № 217.

¹ Works of Bishop Ridley, p. 86.

² Види Гардинерова писма у F. John Foxe (1516—87), Acts and Monuments, 1563 г.

³ Види *ibid.*, vol. III, p. 448.

⁴ Ту разлику је направио још Кромвел у својим наређењима од 1538 г. Види Wilkins, *op. cit.*, III. p. 815, Strype, Ecclesiastical Memorials, I, 498.

Ридлеју, хвалећи његову постојаност у опровргавању претензија римског епископа на власт у Енглеској и протестујући противу његових проповеди у којима је употребу икона и ликова осуђивао као идолопоклонство. »Једино чега се треба бојати« писао је Гардинер, »јесте претерано уважање«. Пишући председнику општине града Портсмута и неком капетану Вогану (Vaughan), чији су војници узимали учешћа у тамошњим иконоборским изгредима, Гардинер је догађаје у тој вароши и поступак њених грађана називао одликама јеретика лоларда, који су увек били осуђивани у Енглеској. Укоравао их је и бољим примером који су у томе погледу давали немачки лутерани : »Мишљење о уништењу икона и ликова није ни најмање омиљено у Немачкој : и сâм сам видео где иконе још стоје у лутеранским црквама. Они који се држе тога (иконаборског) мишљења сматрају се као олош, који је Лутер, и поред свега свога кварење Христове религије, избацио напоље«. Но одговор који је Гардинер добио од Лорда Протектора¹ бацио је довољну светлост на порекло ових иконоборских изгреда и злочина : иза свега тога су стајале највише власти и световне и црквене. Неумерени и ревносни реформатор Архиепископ Кранмер и његове присталице били су противни прављењу ма какве разлике између злоупотребљених и незлоупотребљених икона и ликова, сматрајући ту разлику за извор свега зла и свих нереда у цркви². Кранмерово расположење и речник којим су се служили он и његове присталице у расправљању овога питања, јасно се виде из наређења Едварда VI, издатих 1547 године, у којима се, између осталог, каже да се »имају уклонити и потпуно истребити и уништити сви кивоти, њихови покривачи, сви престоли, чираци, полијелеји и свеће, иконе, ликорези и сви други споменици тобожњих чуда, хаџилука, идолопоклонства и сујеверја: тако да на зидовима, прозорима или другим местима у црквама или домовима не остане никаквих трагова«³.

¹ Лорд Протектор је отворено признао намеру да се Христове и светељске иконе у црквама замене краљевским инсигнијама. Напоменуто је да се припремају и друге промене у Цркви, и готово је узимао у одбрану иконоборске изгреде у Портсмуту, рекавши о њима ово : »Што се тиче факата и речи које су дошле до ваших ушију, — то није тако ружно како се представља«. — Види Dixon, Hist. of the Church of England, vol. II, p. 421.

² Burnet, op. cit., vol. II, p. 46.

³ E. Cardwell, Documentary Annals of the Reformed Church of England, Oxford, 1844. p. 17.

Но разлика између злоупотребљених и незлоупотребљених икона и ликова је задржана до 21 фебруара 1548 г., када је краљевски Савет наредио архиепископу кантерберијском да уклони све иконе и ликове који су још остали у некој цркви или капели његове дијецезе, без сваке дискриминације, и да нареди подручним епископима своје провинције да учине то исто. Краљевски Савет је покушао да ову меру оправда немогућношћу тачног разликовања онога што се може задржати од онога што треба уништити и наводећи то као главни узрок великих спорова и поцепаности у народу. Потпуно укидање икона и ликова је, по речима Савета, наређено »у намери да се потпуно искорени сваки спор око овога питања у свима деловима ове краљевине«¹. То је био последњи ударац и одлучни потез којим су демолиране енглеске цркве избацавањем из њих и последњих остатака икона и ликореза. Цвинглијанац John ab Ulmis, у ово време студент у Оксфорду, у своме писму Булингеру, датираном на Спасовдан 1548 године, овако, у неколико претерано, описује резултате ове иконоборске акције у Енглеској : »Иконе и ликови су коренито (root and branch) истребљени у свима деловима Енглеске, нити је остало најмањег трага који би дао наде или ослонца папистима да учврсте своју заблуду о иконама«².

Епископ Гардинер је, као представник противника овако безобзирног иконоборства, узалудно протестовао противу ових новачења и због тога је, као и Бонер, епископ Лондонски, три месеца одлежао у једном чувеном лондонском затвору (The Fleet), одакле је изашао после опште амнестије, која је проглашена 1548 г. Но Савет је одмах затим тражио од Гардинера да у краљевом присуству одржи проповед у којој би објаснио своје становиште у питањима реформе због којих је био подозреван и оптуживан. Он је то учинио (29 јуна 1548 г.) на начин којим је мислио да се неће замерити својим високим слушаоцима и критичарима. То опрезно компромисно становиште је у главnome резимирано у ове његове две реченице : »Велика је то промена била када су (у црквама) смакнуте иконе и ликови, и ја сам пристао на све то, па сам опет убрајан у оне који подржавају

¹ Види »Mandatum ad amovendas et delendas imagines«. Ex Registro Cranmeri — E. Cardwell, op. cit. № IX.

² Original Letters of the Reformers, Parker Soc. Ed. 1846, 1847 p. 377.

празноверје« . . . »Када би људи имали намеру да их (иконе) уздигну на виша места и до већег уважења него што је било када су први пут уведене у Цркви, онда би се могле укинути : и ја никад нисам био друкчега мишљења«¹. Даље од тога Гардинер није могао ићи по путу компромиса. Остао је непоколебљиво при овом свом становишту, али је зато већ сутрадан ухапшен и упућен у чувену лондонску тамницу Тауер. У њој је остао све до краја владавине Едварда VI (1553 г.), будући лишен епархије па подвргнут и суђењу под изговором противљења краљевској власти.

Ови догађаји обележавају врло карактеристичан преокрет у развићу англиканске реформације за владе «енглеског Осие». До овог времена је ипак постојала, али се у доба Едварда VI губи свака равнотежа између партије присталица и партије противника реформе. Покушаји догматске реформе за владе Хенриха VIII, и поред све оне борбе и колебања, јасно су показали докле се у том правцу намеравало ићи и на каквом се нивоу желело остати и поред свих искушења². Тада су поборници смелије реформе били у већој неизвесности него њени противници, чија су очекивања несумњиво била ближа свом остварењу. Смрт Хенриха VIII је била од великих последица : порушене су оне границе и којима је у његово време извођена англиканска реформација и напуштена је догматско-канонска платформа на којој се у његово доба стајало. Реформистичка партија је тријумфовала, а неизвесност у погледу даљег тока ствари и крајњих резултата допуштала је све претпоставке. Баш у ово време је император Карло V издао и силом почео примењивати чувени аугсбуршки Interim (1548 г.)³ због чега су многи од најистакнутијих континенталних реформатора морали добећи у Енглеску. Ти протестантски бегунци су у ово доба у Енглеској заузели утицајне положаје, уживајући највишу заштиту. Њихово присуство, њихова сарадња и најтежнији односи са првим људима у Енглеској не смеју се губити из вида када се мисли о тадашњем црквеном стању Енглеске и неоспорном

¹ Види целу његову проповед пред Едвардом VI. — Foxe, op. cit. vol. III, p. 453.

² Види моју наведену расправу Νῦν Λοιθηνῶν Ἐπίδρασις..., pp. 16, 17, 45—56, 67—69.

³ Interim Augustanum, Coloniae 1548—B. J. Kidd, op. cit., № 148.

видном учешћу, које су ови опасни бегунци имали у даљем току англиканске црквене реформе¹. Зато владавина младог Едварда VI представља у истини најкритичнији период у целој историји енглеске реформације.

Догматско, канонско и богослужбено вреће и фазе кроз које је пролазио црквени живот протестантског Запада у XVI веку најбоље се огледају у формуларима вере (символичним књигама), који су поникли у ово доба. Њихов релативно велики број говори о оштрој борби верских и црквено-политичких партија и праваца, о променљивости и привремености резултата те борбе и сразмерама луталачке неизвесности на широком путу црквене реформе.

Из овог времена су као англикански формулар вере за нашу тему најважнији Четрдесет Два Члана од 1553 г. Њихова је историја у многим погледу врло сложена и нејасна. За њихово постојање и садржину у разним облицима имамо трагова још из 1549 године. Непоправими крајњи цвинглијанац Џон Хупер († 1555) је те године (27 децем.) писао своје интимном пријатељу Булингеру у Цирих да Архиепископ Кранмер »има неке чланове вере, које морају потписивати сви проповедници и наставници богословља, или им се иначе не даје дозвола да могу учити«². Ово је најранији податак о нацрту тога новог формулара вере³. Хуперово писмо показује да су ови чланови били у јавној употреби много пре него што су ма у ком смислу озваничени као формулар црквеног учења. »Неки од чланова Савета« су 1550 г. поднели Хуперу ове чланове на потпис⁴. Две године доцније (2. маја) на захтев Савета послани су Савету, а пошто их је архиепископ Кранмер нешто изменио послани су (45 на број) 21 октобра Сер Џону Чики (Cheke) и Сер Виљему Сесилу, «патронима реформације на двору». Онда су одатле опет враћени Архиепископу Кранмеру, који их је прегледао (20—23 новембра) и одмах упутио Савету са молбом да краљ овласти све епископе да од свега свештенства могу захтевати потписивање ових чланова вере. »И онда се надам«, писао је Кранмер«, да ће убрзо после тога наступити таква слога

¹ Види моју наведену расправу, pp. 57—65.

² Original Letters, p. 71.

³ B. J. Kidd, The Thirty-nine Articles, p. 25.

⁴ Микровијево писмо Булингеру, 28 маја 1550 г. — Orig. Letters, p. 563.

и такав верски мир, који се иначе не би могли очекивати ни за више година¹. Краљ их је потписао 12 јуна 1553 г. Обавезно потписивање ових чланова је свештенству наређено краљевском заповешћу од 19 јуна, но смрт Едварда VI (6 јула) није свему свештенству дала времена да их потпише, а доласком Марије на престо настала је у Енглеској темељна папистичка реакција најширих размера².

Судећи на основу свих података који о томе постоје, као и по садржају, Кранмер је морао бити бар први писац и иницијатор ових чланова. То претпоставља и горе наведено Хуперово писмо јер, ма како тумачено, оно не може значити ништа мање већ да је Кранмер морао бити бар један од главних твораца Четрдесет Два Члана³. У осталом то је и сам Кранмер признао кад га је суд испитивао у Оксфорду 1555 г.⁴. Но с друге стране има извесних разлога да се ови чланови сматрају за дело једне специјалне комисије : 1. зато што су такве комисије биле општа карактеристика политике Тјудора у области црквеног законодавства, и 2. због велике сличности коју ови чланови имају са *Reformatio Legum Ecclesiasticorum* — збирком коју је радила комисија од 32 члана, можда баш иста која је саставила и Четрдесет Два члана, јер су ова два дела израђена истовремено⁵.

¹ В. Ј. Kidd, *The Thirty-nine Articles*, p. 25.

Кранмер је писао Сесилу (19 септ.) : »Ја сам књигу чланова вере послао г. Чики, боље уређену него што је била, и са насловима на свакој ствари, додавши и оно што је недостајало«. — *Works of Cranmer* (Parker Soc. ed.), p. 439. Види Кранмерово писмо Савету, *ibid.* pp. 440, 441.

² В. Ј. Kidd, p. 26. У оптужби противу Кранмера за време реакције (1554 г.) каже се : »Он је многе противу њихове воље присилио да потпишу исте чланове«. — *Cranmers Works*, p. 220.

³ Непосредно продужење Хуперовог писма после наведених речи гласи : »а његова расположења су у овима (Четрдесет Два Члана) и што се тиче евхаристије чиста и религиозна, и слична вашим у Швајцарској«.

⁴ »As for the Cateshism, the book of Articles, with the other book against Winchester, he granted the same to be of his doings« — *Works*, p. 220. Види Ламбетски Рукопис у Charles Hardwick, *The Thirty-Nine Articles*, London, 1896, p. 73. John Strype каже : »These Articles the Archbishop was the penner, or at least the great director of, with the assistance (as is very probable) of biskop Ridley«. — *Memorials of Archb. Cranmer*, Oxford 1890, vol. I, p. 390.

⁵ Види Felix Makower, *The Constitutional History and Constitution of the Church of England*, London, 1895, p. 162, 163.

Из садржаја Четрдесет Два члана видимо да је њихов циљ био привремен : да појачају догматске реформе англиканске цркве нашавши истовремено лека и извесним верским раздорица, који су се појачали за владе Едварда VI¹. Њихов прави карактер и циљ најбоље се могу одредити по стварном стању и узајамном односу најважнијих енглеских црквених фракција и одговарајућих богословских тенденција у време постанка ових чланова.

Реформаторска партија је била у надмоћности над осталим и у сталном порасту за време целе владавине Едварда VI, али је своје позиције и ту своју надмоћност могла одржавати само сталном борбом са противницима, тако званим средњевековцима (Mediaevalists), који су били снажни и одлучно су се одупирали, поред све своје потиштености. На челу реформиста стајао је архиепископ Кранмер, на челу средњевековаца епископи : Гардинер винчестарски и Бонер лондонски. Теолошки рат између ове две групе вођен је непоштедно и без примирја. Кранмер је средњевековце називао »непријатељима Божје истине«², а Хупер је (25 јуна 1549 г.) писао Булингеру у Цирих да се „један велики део краљевине још толико држи папске партије, да потпуно пренебрегава Бога и законити ауторитет власти«³. Овоме треба додати и појаву анабаптистичке јереси, чије су присталице чак и најекстремнији континентални реформатори анатемисали, спаљивали и у води давили⁴. Хроничари овога доба не дају ближе податке о првој појави анабаптиста у Енглеској, што се може објаснити и природом њиховог покрета. Први пут су привукли на себе пажњу енглеских власти 1538 г. Анабаптисти су имали само незнатних успеха за владе Хенриха VIII⁵, али

¹ То се види и у наслову ових чланова у Волфовом издању (1553 г.) у коме се изрично каже да су они састављени »ad tollendam opinionum dissensionem, et consensum verae religionis firmandum«.

² Види насловну страну првог издања његовог списа »Confutation of unwritten verities« — Works of Cranmer.

³ Orig. Letters, p. 66.

⁴ Види В. J. Kidd, Documents... : pp. 263, 265 и 300 (Confessio Augustana); 454, 455, 457, 458 (Цвинглијев »In Catabaptistarum strophas Elenchus«).

⁵ Изгледа да је закон од 32 Неп. VIII, с. 49, којим се анабаптисти искључују из опште амнестије (од јула 1540), био последња мера коју је противу њих предузимао краљ Хенрих VIII, о чијим законима и наредбама противу јеретика види Felix Makower, op. cit, pp. 189—191.

су одмах после његове смрти оживели своје раније наде, искористивши нове прилике за ширење покрета, који је овога пута имао великих успеха, нарочито у југо-источном делу Енглеске. »Анабаптисти« вели Хупер »у великом броју долазе овамо (у катедралу Св. Павла, где је Хупер неуморно проповедао) и задају ми много муке«. »Како је опасно наша Енглеска заражена јересима ове врсте, то само Бог зна; ја то од бола у срцу не могу изразити твојој побожности«. Изгледа да су се најгоре фракције ове крајње јеретичке и ултра-протестантске секте биле из Немачке и Швајцарске увукле у Енглеску, јер Хупер вели да »они потпуно поричу да је Христос по телу рођен од Деве Марије«, и да међу њима »има таквих либертинаца и несрећника, који имају довољно смелости да на својим скуповима не само поричу да је Христос Месија и Спаситељ света, већ да ово блажено Семе називају смутљивцем (mischivons Jellon) и обманљивачем света¹«. Сведоџба коју је о стању анабаптизма у Енглеској дао цвинглијанац Мартин Микронијус није мање негативна². принуђен појавама овако разорних елемената у енглеском црквеном животу, парламенат је 20. јануара 1550 г. донео закон, којим је од опште амнестије потпуно изузео све присталице анабаптистичких учења³. Следеће године (18 јануара) издато је наређење о њиховом хапшењу и о судском поступку над њима⁴.

Ако овом општем стању додамо и чињеницу да је реформистичка партија у доба Едварда VI успела да омаловажи и потисне из употребе дотадашње и релативно најортодоксније званично изложење вере, које се у опште појавило у току целог процеса англиканске реформације (*»The Necessary Doctrine and*

¹ Писмо Булингеру, *Orig. Letters*, pp. 65. 66; *Cranmers Works*, pp. 59, 60.

² Микронијус је у ово време живео у Енглеској одакле је писао Булингеру (20 Маја 1550 г.) између осталог: »... Од првокласне је важности да се реч Божја овде проповеда на немачком језику, да би се сачували од јераеси које су донели наши земљаци. Има аријанаца, марконита, либертинаца, данита и сличних чудовишта у великом броју«. — *Orig. Letters*, p. 560.

³ Анабаптисти нису изрично поменути, али су наведена њихова специфична учења. Види *Statutes 3 and 4 Edward c. 24*; *Wilkins*, op. cit., IV. p. 43, 44; *Hutchinson's Works* (Parker Soc. ed.), pp. 145, 146; *Strype*, *Eccles. Memor.* vol. II. pt. 1, p. 334.

⁴ Види *Thomas Rymer, Foedera*, London 1717, XV, p. 250.

Erudition of a Christian Man« од 1543 г.¹), — онда је довољно јасна слика услова под којима су се појавили Четрдесет Два Члана. Реформисти су желели да званично учење англиканске цркве саобразе са својим схватањима и да га примене као најтачнији образац ортодоксије, како су је они разумевали и захтевали од сваког члана цркве. Зато су они у овом новом формулару вере гледали најбоље средство за борбу којом ће своје вођство у цркви очувати како од средњовековца тако и од анабаптиста. Отуда се Четрдесет Два Члана морају сматрати као производ свога времена, намењен пре свега једном привременом практичном циљу. Но у колико садрже нека учења, карактеристична за њихове главне творце и присталице, овим члановима вере се такође мора признати извесна независност од општих прилика у којима су се појавили јер је страни, а нарочито швајцарски утицај на њих неоспоран. За то постоје многи докази. У осталом да није тако, сасвим би друкче изгледали искази на суду као и судбина њихових твораца за време реакције која је настала после 1553 године. Ови чланови вере немају претензију да буду потпуно и систематско изложење вере, нити је се очекивало да они у англиканству заузму оно место које Аугсбуршко Исповедање има у лутеранству. Истина, Кранмер је све до 1552 г. гајио наду на састављање једног заједничког изложења вере за целу реформирану цркву², али када је видео да не може успети, он се привремено задовољио са Четрдесет Два Члана, на чије ћемо цвинглијанске карактеристике одмах прећи.

Изложивши учење о Светој Тројници и Личности Спаситељевој, Четрдесет Два Члана истичу и у извесном степену дефинишу један од основних принципа свих реформаторских покрета XVI. века : пети члан објављује Св. Писмо за мерило свакога учења, јер оно садржи »све што је потребно за спасење« (*omnia quae sunt ad salutem necessaria*.) Дотле он у томе стоји у потпуној сагласности са општим учењем континенталних реформатора, а нарочито Лутеровим после његовог несрећног

¹ Овај формулар се у целини налази у Charles Lloyd, *Formularies of Faith*, Clarendon Press, Oxford. Види и моју цитирану расправу, pp. 46—55.

² Види Dr. B. J. Kidd, *The Thirty-nine Articles*, p. 29 и моју напред цит. расправу, стр. 57, 58 у којој су наведени докази за ово тврђење.

искуства са својим радикалним вилотима у Витенбергу и »про-роцима« из Цвикау¹. Али чим се постави питање : како треба разумевати и тумачити Св. Писмо² — овај члан одступа од свих облика континенталног протестантизма. Док ови последњи своје становиште подупиру разним формама учења о непосредном просветљењу (*illuminatio*)³ као јединоме мерилу тачног тумачења, двадесет први члан овог англиканског формулара вере то оставља Цркви, признавајући је за »сведока и чувара Светога Писма«. Један члан (22) је дефинисао власт Цркве у тумачењу Св. Писма. Иста идеја је изражена у члану 33., који забрањује појединцима да нарушавају предања и установљене обреде црквене, и тиме уздиже ауторитет цркве изнад свих приватних мишљења. Поглавито се на анабаптисте односила одредба да нико не може вршити неку службу у цркви, осем ако је за то законским путем одређен (чл. 24). »Свето Писмо садржи све што је неопходно за спасење : тако да што год се не чита у њему нити се може њиме доказати, ма да су то некад верни примили као богоугодно и корисно за поредак и пристојност, — ипак се нико не сме приморати да то верује као један члан вере или да то сматра као нешто неопходно за спасење« (чл. 5.). Друга половина овога члана заузима једно врло изузетно и оригинално држање у неким питањима црквеног учења, која су и раније бивала предмет спорова на Западу. То држање укључује

¹ Види Dr. V. J. Kidd, Documents, pp. 94—105. Раније Лутерово мишљење се налази јасно изражено у његовом немачком делу, или боље апелу, упућеном немачким световњацима којима је препоручивао да посао око реформе цркве узму у своје руке. Види *Luthers Primary Works*, ed. by H. Wace and C. A. Buchheim, London, 1896 pp. 223—234.

² Четрдесет Два Члана ништа не кажу о томе шта сачињава Св. Писмо, т. ј. које књиге улазе у његов канон. Та празнина је попуњена тек 1562 и 1571 године. Види Ch. Hardwick, A. History of the Articles of Religion Cambridge, 1851, Appendix III, pp. 271—275.

³ »His et similibus multis locis, tum evangelii, tum totius Scripturae, quibus admonemur, ne falsis doctoribus credamus, quid aliud docemur, quam ut nostrae propriae quisque pro se salutaris rationem habens, certus sit, quod credat et sequatur, ac iudex liberrimus sit omnium, qui docent eum, intus a Deo solo doctus«. — M. Lutheri, De instit. Minist. Eccles. Opera, tom. II (fol.) p. 584. Цвинглијево становиште је изражено у проповеди De certitudine et claritatis Verbi Dei — Opera, tom. I, p. 165 (fol.), а Калвиново у његовим Christianae Religionis Institutio (1536), vol. I. c. VII, VIII.

један принцип верске слободе, који је први прихватио и са најдубљим убеђењем бранио млади енглески хуманиста и Лутеров присталица Џон Фрит (Frith), који је за тај принцип и умро мученичком смрћу (1533 г.). Он је мислио: 1. да нису све догме подједнако обавезне и неопходне за спасење, нити се све морају веровати под претњом смртне казне; 2. да се једна спорна теорија не сме потпуно дефинисати и учинити неопходним чланом вере, већ се мора сматрати као »индиферентна ствар, да свако о њој мисли како га Бог учи«, остављајући остало Богу¹. Фрит је био први који је то истакао и тражио слободу од средњовековних схоластичких тенденција Цркве. Он је за то спаљен и знаменити енглески историк Диксон га справом сматра за »најтипичнијег мученика англиканске реформације«², али је његов принцип разликовања између неопходног и изменљивог variable постао стварни и основни принцип по коме је извођена и сређивана англиканска реформација³.

Средњовековни црквени систем је у ово доба у Енглеској, као и у осталим деловима побуњеног Запада, процењиван и просејаван Светим Писмом као мером хришћанске истине и чистоте. Лутер се у својој реформи држао начела: *з а д р ж а т и у Ц р к в и с в е ш т о у њ о ј п о с т о ј и , а н и ј е п р о т и в н о С в е т о м П и с м у*⁴. Цвингли се руководио начелом: *у к и н у т и у Ц р к в и с в е ш т о с е н е з а с н и в а н а и з р и ч н о ј с в е д о ђ б и С в . П и с м а*⁵. Разлика између

¹ Фрит је на суду порицао учење о чистицишту, али је рекао: »Постојало чистициште или не постојало, ја ни једно ни друго не сматрам за неопходни члан вере, који се мора веровати под претњом смртне казне. О т р а н с у п с т а н ц и ј а ц и ј и је казао: »Ја мислим да нико не може са чистом савешћу рећи, да то треба да буде неопходан члан вере, па ма то заиста било истинито«. — Види опширније у Frith's Works, Russell's ed. vol. IV. p. 450; R. W. Dixon, op. cit., vol. I. pp. 163—169.

² Ibid. p. 163.

³ A. L. Moore, History of the Reformation, p. 138.

⁴ »Haec fere summa est doctrina apud nos, in qua cerni potest nihil inesse quod discrepat a Scripturis... quatenus ex scriptoribus nota et...quamquam apud nos magna ex parte vetere ritus diligenter servantur. Falsa enim calumnia est quod omnes ceremonias omnia vetera instituta in ecclesiis nostris aboleantur«. — Confessio, Augustana, art. XXII, Dr. B. J. Kidd, Documents, p. 270.

⁵ »Ecclesia Christi non condit leges et mandata extra Dei verbum, ea propter omnes traditiones humanae, quas ecclesiasticas vocant, non ulterius nos obligant quam quatenus in Dei verbo sunt fundatae et praeeptae«. — Види Dr. B. J. Kidd, Documents, pp. 451—453, 460.

ова два протестанска начела врло је велика. Англикански реформатори нису ниједан ни други признали за свој, нити су га доследно и у целости применили у свима питањима којих се дотичала реформација XVI века. Они су и један и други примали и примењивали само а) у једној ограниченој области и б) у једној одмереној форми¹. По њиховом схватању та начела не треба применити на установе и обреде »који нису противни речи Божјој« (члан 33), већ само на учење, и то само оно, које се тиче »ствари потребних за спасење«. На тај начин чланови вере који су потребни за спасење и које треба веровати под претњом смртне казне јесу они, које је Господ изрично заповедио у Св. Пијму. Члан 33. је допуњен и ближе дефинисан чланом 21. који говори о ауторитету Цркве и каже да »Црква нема права да нареди ма шта што је противно писаној Речи Божјој«. Члан 22 дефинише власт Васељенских Сабора и тврди да »оно што они нареде, као неопходно за спасење, не може имати ни силе ни ауторитета, осем ако се може показати да је узето из Св. Писма«. Дакле, у овом англиканском формулару вере је основни принцип Лутерове реформе примљен у обредном и практичном животу Цркве, а основни принцип Цвинглијеве реформе је примљен искључиво у питањима црквеног учења и вере коју црква захтева као услов за спасење. Тиме су Четрдесет Два Члана (чл. 5) прећутно одбацивали ону одредбу Тридентског Сабора (који претендује на васељенски карактер и ауторитет) која каже да је црквено предање извор хришћанског учења, по ауторитету раван Светом Писму².

Ниво на коме стоје Св. Тајне у Четрдесет Два Члана нижи је него у ма коме претходном или потоњем англиканском формулару вере. Разни утицаји су били на делу приликом стварања ових чланова, чији се творци могу поделити у главном на три групе : једни су се борили за очување средњовековног учења

¹ Dr. B. J. Kidd, *The Thirty — nine Articles*, pp. 95, 96

² »... perspicisquae hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quae ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis traditae ad nos usque pervenierunt; orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris quam novi Testamenti... nec non traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tanquam vel ore tenus a Christi, vel a Spiritu Sancto dictatas, et continua successione in ecclesia catholica conservatas, pari pietatis, affectu ac reverentia suscipit et veneratur«. — *Canones et Decreta Concilii Tridentini, sessio quarta.*

и терминологије; други су се старали да схоластичко учење ублаже, прихватајући Лутерово учење, а трећа и најрадикалнија група се активно залагала за усвајање Цвинглијевог обрасца учења о св. тајнама¹. Прва група је изгледа убрзо била ућуткана, будући у ово време без икаквог утицаја на одлучујуће чињенице, а последњим двома је остајало да се међусобно боре за своје што потпуније усвајање у Енглеској и за што већи утицај на овај нови формулар вере. Обе последње групе су одбацивале схоластичко учење о благодатном дејству св. тајни *ex opere operato*. Но најглавнији предмет спора било је питање: шта су св. тајне и какво је њихово дејство?² — Лутерани су увек одбацивали цвинглијанско схватање по коме су св. тајне ознаке (*notae*) чланства у цркви, и снажно су инсистирали на учењу да су оне »знамења и сведоштва Божије воље према нама« (*signa et testimonia voluntatis Dei erga nos*), а излажући своје учење о дејству тајни увек су употребљавали изразе као: »*efficacia signa*«, »*conferre gratiam*«, »*continere gratiam*«. Цвингли је учио: »*Sacramentum esse sacrae rei, hoc est factae gratiae signum*«, одбацујући сваку помисао да се утицај св. тајни састоји у предавању благодати Божије³. Лутерани су осуђивали свако ма и најмање спуштање св. тајни испод оне висине, која је овде изнесена као специфично лутеранска⁴.

(Наставиће се)

¹ Petrus Martyr ad Bullingerum (14 јуна 1552) — Writings of Bradford. (Parker Soc. ed.) p. 400—402.

² *ibid.* p. 401.

³ »Credo imo scio omnia sacramenta tam abesse ut gratiam conferant ut ne adferant quidem aut dispensent.... Vehiculum Spiritui non est necessarium«. За њега су св. тајне »*sacrae ceremoniae*«, »*gratiam facere non possunt, ecclesiae tamen nos visibiliter sociant, qui prius invisibiliter in illam recepti*«... — Види Цвинглијев *Fidei Ratio* (8 јула 1530) у B. J. Kidd, Documents, № 225.

⁴ у саксонским *Articuli Visitationis* (Francke, Lib. Symb., App. p. 119) међу пропозицијама швајцарских реформатора које су навејене као осуђене од лутеранства, налази се и ова: »*Baptismum non operari neque conferre regenerationem, fidem, gratiam et salutem, sed tantum significare et obsignare ista*«. — Цитат из Ch. Hardwick, *Articles*, p. 93, n. 2. Види и Буцерово *Scripta Anglicana*, Basiliae, 1577, p. 477